

Мовознавство

DOI: 10.26565/2227-1864-2022-91-11
УДК 81'367.622'373.611

Словотвірна семантика іменників у денумеративному словотворенні

Ольга Костриба

*аспірантка кафедри української мови,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна);
e-mail: olha.husphit@pnu.edu.ua; olyakostryba1993@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0003-2551-5046>*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю врахування основоцентричного аспекту при аналізі словотвірної системи сучасної української мови. Наукові праці засвідчують, що здебільшого розглянуто деривати, мотивовані іменниковими, прикметниковими та дієслівними твірними основами, які репрезентують ядерні частини мови.

Метою статті є встановити словотвірну семантику денумеративів – похідних іменників, що згруповані за гніздовим принципом із вершинами-числівниками, які належать до периферії твірної бази.

Аналіз здійснено за допомогою структурно-семантичного методу в поєднанні з прийомом лексико-семантичних трансформацій.

Ономастологічний аспект передбачає взаємодію простої мотивувальної бази, яка представлена прикметниками, іменниками, числівниками й дієсловами, та словотворчого засобу; відтак встановлено тринадцять словотвірних значень, носіями яких є прості субстантиви. З'ясовано словотвірну семантику складних дво- та триосновних іменників, мотивованих словосполученнями з підрядним та поодиноким сурядним типами зв'язку; кількість словотвірних значень складних утворень становить шість. Проаналізовано характер кореляції семантики твірного слова зі словотвірним засобом, зокрема в синтагматичних словотвірних значеннях, ускладнених субкатегоризаційним та перекатегоризаційним змістом, відтак встановлено типи деривації словотвірних значень – мутаційні, модифікаційні та транспозиційні. У межах кожної з дев'ятнадцяти семантичних позицій похідних субстантивів виявлено сто двадцять дев'ять словотвірних моделей, поданих за спаданням їхньої продуктивності.

Інтерпретація іменникового частиномовного блоку в денумеративному словотворенні сприяє виявленню дериваційної спроможності числівників сучасної української мови, доповнює здобутки основоцентричної дериватології.

Ключові слова: словотвірна гніздо, денумератив, словотвірна значення, мутація, модифікація, транспозиція, синтагматична деривація

Актуальним завданням дериватологічних досліджень є описати словотвірну систему сучасної української мови крізь призму основоцентричного аспекту, який передбачає акцент на типологізувальній властивості твірної основи в процесі словотворення, що й доповнює результати традиційного формантоцентричного підходу: «<...> структуру основної одиниці словотвору – похідного слова – формує також твірна основа, роль якої в дериваційному акті не менша, ніж словотворчого форманта, тому й вона заслуговує на прискіпливу увагу з погляду її функцій у словотворенні» [11, с. 6].

Дериваційна спроможність центральних різнокласових твірних слів щодо безпосереднього мотивування похідних реалізується на базі словотвірної парадигми, яка

максимально відповідає потребам основоцентричного аспекту словотвору [11, с. 10]. Оскільки парадигматичний рівень властивий найбільш об'ємній одиниці типологізації мовного матеріалу – словотвірному гнізду (СГ), то вважаємо її придатною для опису словотворчої спроможності вершинних конститuentів, адже нагромаджені прості й складні за структурою деривати, безпосередньо та опосередковано виводяться від вершини СГ, зберігаючи з нею семантико-словотвірні зв'язки [14, с. 30; 7, с. 9]. Відтак з'ясування словотвірної семантики конститuentів СГ становить складний процес, що зумовлено розташуванням дериватів на різних ступенях словотворення та їхньою вивідністю від декількох класів твірних слів із непохідною та похідною основами.

Проблема з'ясування словотвірної семантики дериватів, згрупованих за гніздовим принципом та організованих різними класами твірних слів і

коренів, стала предметом наукового зацікавлення Г. Василевич [1], С. Гірняк [2], М. Голянич [3], Н. Дзеньдзюри [6], О. Дияк [7], М. Лесюка [9], О. Степаненко [13] та інших. Почасті дослідженням є денумеративне словотворення діалектного пласту української мови в працях Г. Гримашевич (відчислівникові адвербіативи [4]) та О. Харківської (відчислівникові субстантиви [16]), проте не встановлено словотвірні значення іменників у відчислівниковому словотворі сучасної української літературної мови на базі СГ. **Новизна** роботи полягає в тому, що в ній вперше в українській лінгвістиці проаналізовано числівники як твірну базу для безпосередньо та опосередковано введених віднумеративних субстантивів сучасної української літературної мови.

Мета статті – встановити словотвірну семантику денумеративів – похідних іменників, що згруповані за гніздовим принципом із вершинами-числівниками, які належать до периферії твірної бази, з'ясувати типи деривації та моделі творення.

Основні результати дослідження. Поняття «денумеративне, або відчислівникове словотворення» у роботі потрактовано широко, а саме – як безпосередня та опосередкована семантико-дериваційна вивідність слів від числівникових вершин словотвірних гнізд. Така інтерпретація сприяє опису семантико-дериваційної поведінки непохідних нумеративів щодо формування різнокласових дериватів (зокрема субстантивного блоку) із урахуванням ступенів їхнього творення.

Лексико-граматичний клас іменників становить другу групу за кількістю денумеративних утворень та репрезентований 779 похідними іменниками з простою та складною мотивувальною базою: у СГ одін – 178 од., у СГ два – 105 од., у СГ три – 82 од., у СГ чотири – 38 од., у СГ п'ять – 43 од., у СГ шість – 31 од., у СГ сім – 37 од., у СГ вісім – 38 од., у СГ дев'ять – 9 од., у СГ десять – 77 од., у СГ сірок – 10 од., у СГ сто – 39 од., у СГ тисяча – 10 од., у СГ мільйон / заст. міліон – 8 од., у СГ перший / розм. первий – 63 од., у СГ другий – 11 од.

Словопороджувальна здатність твірних нумеративів щодо формування субстантивних блоків у межах кожного СГ є неоднорідною, а семантико-дериваційна спроможність згасає на різних ступенях: у СГ дев'ять, сірок, тисяча, мільйон / заст. міліон, другий – на II ст., у СГ п'ять, шість, сім, десять, перший / розм. первий – на III ст., у СГ одін, чотири, вісім, сто – на IV ст., у СГ два, три – на V ст.

З'ясування та формулювання словотвірних значень структурно простих одиниць реалізується з урахуванням ономаціологічного аспекту та визначається як «<...> усталена й

типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленою за нею мовною практикою словотвірними формами, яка служить засобом субкатегоризації або перекатегоризації частинимовного значення» [5, с. 36]. Натомість словотвірна семантика дериватів зі складною мотивувальною базою оперта на синтагматику мотивувальних основ, що призводить до конденсування змісту цілого словосполучення в лексему-номінант, наприклад, *одножéнець* ← *[чоловік] жениться (одружується) один [раз]*. В. Лопатін класифікує синтагматичні словотвірні значення на неускладнені (чисті, природні) СЗ, які властиві чистим складанням та зрощенням, та словотвірні значення, які ускладнені [10, с. 54–56] субкатегоризаційною та перекатегоризаційною семантикою словотворчих засобів (про мутацію семантики твірного слова, модифікацію чи транспозицію див. [5, с. 38–39; 17, с. 196–200]). Результат таких відношень становить сформований новий мовний знак, опертий на раніше відомий знак, який впливає з людського досвіду [12, с. 228–229]. Зауважимо, що частинимовну належність мотивувальних основ у схематизації семантики дериватів подано зі скороченнями: Num – числівник, N – іменник, Adj – прикметник, V – дієслово, Adv – прислівник, Part – дієприкметник, Subst – субстантиват; субстантивація.

1. Похідні з простою мотивувальною базою (507 од.).

Відприкметникові субстантиви (239 од.) є носіями двох СЗ: 1) *'абстрагована ознака'* з транспозиційним типом деривації (126 од. у СГ одін, два, три, чотири, сто, перший / розм. первий, другий). Деривати постали за чотирма схемами: «Adj + -ість» (118 од.: *дводітність*), «Adj + -(я)» (4 од.: *чотириголосья*), «Adj + -ств(о)» (3 од.: *сóтенство*), «Adj + -цтв(о)» (1 од.: *одиноїцтво*); 2) *'носій ознаки'* з мутаційним типом деривації та міжкатегоріальною транспозицією (113 од. у СГ одін, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, сто, тисяча, перший / розм. первий, другий). Похідні утворилися за десятьма схемами: «Adj+ -к(а)» (44 од.: *шестидéнка*), «Adj + -ик» (40 од.: *однолітник*), «Adj + -ок» (7 од.: *п'ятиліток*), «Adj + -івк(а)» (2 од.: *одноактівка*), «Adj + -ник» (1 од.: *триніжник*), «Adj + -0» (1 од.: *триніг*), «Adj + -ець» (1 од.: *однопартієць*), «Adj + -янк(а)» (1 од.: *двозернянка*), «Adj + -(а)» (1 од.: *тринóга*), «Adj + -(и)» (1 од.: *тринóги*). Серед дериватів зі СЗ *'носій ознаки'* виявлено 9 субстантивованих прикметників, які належать до одиниць СГ на підставі трактування субстантивації ад'єктивів як особливого способу словотворення [10, с. 236–238], що становить «<...> словотворчий акт, формальним (словотворчим) ресурсом при якому є входження словозмінного афікса в нову систему парадигми,

зміни функції цього афікса» [9, с. 99]. 3-поміж субстантивованих прикметників 2 одиниці належать до групи лексичних субстантиватів (див. [8]), наприклад, *десяцький* (“У дореволюційній Росії – нижчий поліцейський служитель на селі, якого обирали селяни”), а 7 одиниць – це еліптичні субстантивати (див. [8; 15]), наприклад, похідне слово із фіксованим середнім родом *трійне* вживається з еліпсисом *правило* (“Трійне правило – правило для розв’язання арифметичних задач, у яких величини пов’язані з прямою або оберненою пропорційною залежністю”) тощо; схема творення – «Subst».

Відіменникові субстантиви (132 од.) репрезентують сім СЗ: 1) **‘особа жіночої статі, що співвідноситься з відповідною особою чоловічої статі’** з модифікаційним типом деривації (69 од. у СГ один, два, три, чотири, п’ять, шість, сім, вісім, дев’ять, десять, сто, тисяча, мільйон / заст. міліон, перший / розм. первий, другий). На думку В. Лопатіна, деривати цього типу характеризуються не тільки зазначеним СЗ, але «<...> можуть мати також значення *‘жінка особи, названа мотивувальним словом’* <...>» [10, с. 197–201], наприклад, *сотник* («1. На Україні в XVI–XVIII ст. – особа, яка очолювала сотню (у 5 знач.), обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем. 2. Те саме, що сотенний 2. 3. Особа офіцерського чину в козачих військах дореволюційної Росії та контрреволюційних формуваннях періоду громадянської війни) → *сотничіха* («Дружина сотника»). Можемо стверджувати, що серед похідних із модифікаційним типом деривації слід розглядати й іменники зі значенням *‘донька особи, названа мотивувальним словом’* (*сотниківна* («Дочка сотника»)). Усі субстантиви, що належать до зазначених видів, відносимо до найбільш загального СЗ – *‘особа жіночої статі, що співвідноситься з відповідною особою чоловічої статі’*, яке оперте на вісім моделей: «N + -ниц(я)» (42 од.: *третьорозрядниця*), «N + -к(а)» (14 од.: *первачка*), «N + -ц(я)» (8 од.: *одногрупниця*), «N + -івн(а)» (1 од.: *сотниківна*), «N + -их(а)» (1 од.: *сотничіха*), «N + -щиц(я)» (1 од.: *мільйонниця*), «N + -ш(а)» (1 од.: *мільйонерша*), «N + -ух(а)» (1 од.: *семиділуха*); 2) **‘демінутивність’** із модифікаційним типом деривації (26 од. у СГ один, два, три, чотири, п’ять, шість, сім, десять, сто, перший / розм. первий). Деривати базуються на восьми схемах: «N + -ок» (12 од.: *дволіточок*), «N + -к(а)» (8 од.: *стоніжка*), «N + -чик» (1 од.: *одінчик*), «N + -еньк(а)» (1 од.: *сотенька*), «N + -очк(а)» (1 од.: *чвёрточка*), «N + -ечк(а)» (1 од.: *первачечка*), «N + -к(о)» (1 од.: *двійнятко*), «N + -к(а)» (1 од.: *двійнятка*); 3) **‘носій предметної ознаки’** з мутаційним типом деривації (12 од. у СГ два, три, чотири, вісім, десять, сто, перший /

розм. первий). Субстантиви постали за вісьмома моделями: «N + -ник» (3 од.: *чвёрточник*), «N + -ар» (2 од.: *першодрукар*), «N + -(и)» (2 од.: *вісімдесятники* (СГ *дэсять*)), «N + -енк(о)» (1 од.: *сотниченко*), «N + -іст» (1 од.: *чвёртьфіналіст*), «N + -ик» (1 од.: *сотник*), «N + -к(а)» (1 од.: *чвёртка*), «N + -ат(а)» (1 од.: *трійчата*); 4) **‘стилістична маркованість того, що названо твірним іменником’** (14 од.: один, два, три, чотири, сім, вісім, перший / розм. первий). Аналізованому СЗ властивий модифікаційний тип деривації, адже дериват реалізує семантичний континуум твірного, перекатегоризація частини мовного значення відсутня, при цьому втрачається чи зберігається стилістична маркованість похідного (див. [12, с. 213]): *первіна* → *первінка* (розм.), *трійня* (розм.) → *трійнята*, *однолюб* → *однолюбець*, *осьмуха* (діал.) → *осьмушка* (діал.) та ін. Похідні оперті на вісім схем: «N + -ець» (2 од.: *однорудець*), «N + -ник» (1 од.: *семидільник*), «N + -ень» (1 од.: *чотириокисень*), «N + -к(а)» (5 од.: *восьмушка*), «N + -иц(я)» (1 од.: *семерця*), «N + -ят(а)» (2 од.: *двійнята*), «N + -ак(и)» (1 од.: *трійчакі*), «N + -к(и)» (1 од.: *трійчатки*); 5) **‘особа за предметністю’** з мутаційним типом деривації (6 од.: СГ два, три, п’ять, шість, десять). Похідні ґрунтуються на єдиній моделі – «N + -ець» (6 од.: *п’ятиборець*); 6) **‘предметність за особою’** з мутаційним типом деривації (4 од. у СГ один, два, сто, другий). Субстантиви утворені за двома моделями: «N + -цтв(о)» (3 од.: *другорічництво*), «N + -івств(о)» (1 од.: *сотниківство*); 7) **‘половина того, що названо твірним іменником’** з модифікаційним типом деривації (1 од. у СГ сто). Дериват постав за схемою «пів- + N» (1 од.: *півсотня*).

Відчислівникові субстантиви (121 од.) є носіями трьох СЗ: 1) **‘носій кількісної ознаки’** з мутаційним типом деривації (116 од. у СГ один, два, три, чотири, п’ять, шість, сім, вісім, дев’ять, десять, сорок, сто, тисяча, мільйон / заст. міліон, перший / розм. первий). Похідні слова оперті на двадцять дев’ять моделей: «Num + -к(а)» (31 од.: *сороківка*), «Num + -ник» (14 од.: *п’ятдесятник*), «Num + -ин(а)» (11 од.: *тисячина*), «Num + -н(я)» (8 од.: *сотня*), «N + -ак» (8 од.: *осьмак*), «Num + -ик» (7 од.: *шестерік*), «N + -ок» (5 од.: *тридцяток*), «Num + -ин(и)» (3 од.: *дев’ятини*), «N + -ер» (3 од.: *мільйонер*), «N + -ець» (2 од.: *сороківець*), «Num + -ірк(а)» (2 од.: *п’ятірка* (у 2 знач.)), «Num + -ерн(я)» (2 од.: *чвёртня*), «Num + -0» (2 од.: *чвёрть*), «Num + -ух(а)» (2 од.: *восьмуха*), «Num + -ц(я)» (2 од.: *трійця*), «N + -к(а)» (1 од.: *шостака*), «N + -ерик» (1 од.: *чвёртік*), «N + -щик» (1 од.: *мільйонщик*), «N + -енець» (1 од.: *первенець*), «N + -істок» (1 од.: *первісток*), «N + -як» (1 од.: *третяк*), «N + -ечник» (1 од.: *двоєчник*), «Num + -ер(а)» (1 од.: *одінера*), «Num + -иц(я)» (1 од.: *одинця*), «Num + -ін(а)» (1 од.: *двоїна*), «Num + -ірн(я)» (1 од.: *п’ятірна 1*), «Num + -інк(а)» (1 од.: *п’ятінка*), «Num + -ниц(я)» (1 од.: *п’ятниця*), «Num + -инк(а)» (1 од.:

тисячinka); 2) **‘абстрагована кількість’** із транспозиційним типом деривації (3 од. у СГ одін, перший / розм. первий). Субстантиви постали на базі двох схем: «Num + -ість» (2 од.: *одність*), «Num + -єнств(о)» (1 од.: *першенствó*);

3) **‘половина / частина того, що названо твірним числівником’** із мутацією твірної основи (2 од. у СГ сто́). Деривати утворилися за двома схемами: «від- + Num + -ок» (1 од.: *відсóток*), «пів- + Num + -(а)» (1 од.: *півста́*).

Віддієслівні субстантиви (15 од.) експлікують єдине СЗ **‘абстрагована дія’** з транспозиційним типом деривації (15 од. у СГ СГ два́, трі́, чо́тири, де́сять, сто́, пе́рший / розм. пе́рвий). Іменники оперті на дві моделі: «V + -нн(я)» (11 од.: *передво́ювання*), «V + -єнн(я)» (4 од.: *потро́єння*).

2. Деривати зі складною мотивувальною базою (272 од.).

Серед одиниць із синтагматичним СЗ виявлено кількісно об’ємну групу полімотиватів, подвійна вивідність яких зумовлена частиномовною актуалізацією стрижневого компонента мотивувального словосполучення – дієслова чи іменника. Здебільшого не існує підстав (семантичних чи структурних) надавати перевагу якій-небудь мотивації [5, с. 22]. Враховуючи наявність значної кількості одиниць із множинною мотивацією розглядаємо їх на базі дієслівних моделей, адже валентність вербативів сприяє деталізації мотивувального змісту в перифразі: *трибо́рство* ← *три боро́тьби, боротися в трьох [видах спорту]* тощо.

Неускладнене синтагматичне СЗ (42 од. у СГ одін, два́, трі́, чо́тири, сі́м, ві́сім, де́в’ять, де́сять, со́рок, пе́рший / розм. пе́рвий). Деривати утворилися за сімома схемами: «Num + -(о)- + N» (20 од.: *первосвяще́ник*), «Num + -(и)- + N» (10 од.: *де́в’ятиві́ри*), «Num + -(о)- + N» (5 од.: *первопричи́на*), «Num + N» (3 од.: *тризвук*), «Num + -(о)- + N» (2 од.: *першооджерело́*), «N + N» (1 од.: *чвертьфіна́л*), «N + N» (1 од.: *мати-одина́чка*).

Ускладнене синтагматичне СЗ зі СЗ **‘абстрактна предметність’** мутаційного типу деривації (106 од. у СГ одін, два́, трі́, чо́тири, п’ять, шість, сі́м, ві́сім, де́сять, со́рок, сто́, тисяча, пе́рший / розм. пе́рвий). Похідні іменники постали на базі семи моделей: «Num + -(и)- + N + -(я)» (53 од.: *ші́стдесятилі́ття* (СГ шість)), «Num + N + -(я)» (32 од.: *п’ятисотрі́ччя* (СГ п’ять)), «Num + -(о)- + N + -(я)» (11 од.: *двовла́ддя*), «Num + -(и)- + Num + -(и)- + Num + -(я)» (6 од.: *сімдесятип’ятилі́ття* (у СГ сі́м)), «Num + -(а) + N + -(я)» (2 од.: *сорокарі́ччя*), «Num + -(о)- + N + -j(а)» (1 од.: *семизі́р’я*), «Num + -(и)- + N + -j(а)» (1 од.: *первозі́м’я*).

Ускладнене синтагматичне СЗ зі СЗ **‘носій предметної ознаки’** мутаційного типу деривації (86 од. у СГ одін, два́, трі́, чо́тири, п’ять, шість, сі́м, ві́сім, де́в’ять, де́сять, со́рок, сто́, тисяча, пе́рший / розм. пе́рвий, дру́гий). Субстантиви утворені за тридцятьма схемами: «Num + -(и)- + N / Subst + -ник» (23 од.: *трилі́сник*), «Num + -(о)- + N + -ник» (20 од.: *однопрізви́чник*), «Num + -(и)- + Num + -(и)- + Num + -ник» (4 од.: *двадцятип’ятитися́чник* (СГ два́)), «Num + -(о)- + N + -к(а)» (4 од.: *однодері́вка*), «Num + -(о)- + N + -єць» (3 од.: *односе́лець*), «Num + -(о) + N + -анин» (3 од.: *однополча́нин*), «Num + -(о)- + N + -ок» (2 од.: *перволі́ток*), «Num + -(и)- + N + -ик» (2 од.: *восьмигрі́вєник*), «Num + -(и)- + N + -к(а)» (2 од.: *семипі́лка²* (те саме, що семипі́лля)), «Num + -(о)- + N + -янк(а)» (2 од.: *однозерня́нка*), «Num + -(о)- + N + -(а)» (2 од.: *стона́га*), «Num + -(о)- + N + -єнець» (1 од.: *одноплеме́нець*), «Num + -(о)- + N + -інець» (1 од.: *одноплеми́нець*), «Num + -(о)- + N + -інник» (1 од.: *одноплеми́нник*), «Num + -(о)- + N + -єнь» (1 од.: *перворі́день*), «Num + -(о)- + N + -ок» (1 од.: *первопу́ток*), «Num + -(и)- + N + -єць» (1 од.: *тризубе́ць*), «Num + -(и)- + N + -овик» (1 од.: *шестишагові́к*), «Num + -(о)- + N + -іvk(a)» (1 од.: *дводю́ймівка*), «Num + -(е)- + N + -к(а)» (1 од.: *треуго́лка*), «Num + -(а)- + N + -к(а)» (1 од.: *сорокап’я́тка* (СГ со́рок)), «Num + -(и)- + N + -іvk(a)» (1 од.: *тридні́вка*), «Num + -(о) + N + -(е)» (1 од.: *осьмогла́сіє*), «Num + -(о)- + N + -ов(і)» (1 од.: *двозя́брові*), «Num + -(о)- + N + -к(и)» (1 од.: *двохві́стки*), «Num + -(о)- + N + -(і)» (1 од.: *двоко́питі*), «Num + -(о)- + N + -(о)- + N + -(і)» (1 од.: *двопарно́бгі*), «Num + -(и)- + N + -ов(і)» (1 од.: *чотиризя́брові*), «Num + -(и)- + N + -(і)» (1 од.: *восьмиру́кі*), «Num + -(о) + N + -(и)» (1 од.: *первозі́мки*).

Ускладнене синтагматичне СЗ зі СЗ **‘опредметнена дія’** мутаційного типу деривації (24 од. у СГ одін, два́, трі́, чо́тири, п’ять, шість, сі́м, ві́сім, де́сять, пе́рший / розм. пе́рвий). Похідні іменники оперті на вісім схем: «Num + -(и)- + V + -ств(о)» (7 од.: *п’ятибо́рство*), «Num + -(о)- + V + -ств(о)» (4 од.: *одножо́нство*), «Num + -(о)- + V + -0» (4 од.: *перво́пис*), «Num + -(е)- + V + -ств(о)» (3 од.: *троєже́нство*), «Num + -(и)- + V + -0» (2 од.: *трибо́кис*), «Num + -(о)- + V + -(а)» (2 од.: *двові́р’я*), «Num + -(и)- + V + -ість» (1 од.: *трие́дність*), «Adv + V + -(и)» (1 од.: *перво́сти*).

Ускладнене синтагматичне СЗ зі СЗ **‘носій процесуальної ознаки’** мутаційного типу деривації (13 од. у СГ одін, два́, пе́рший / розм. пе́рвий, дру́гий). Субстантиви утворені за шістьма моделями: «Num + -(о)- + V + -єць» (5 од.: *одномо́вець*), «Num + -(о)- + V + -к(а)» (3 од.: *друго́їлка*), «Num + -(о) + V + -0» (2 од.: *однолю́б*), «Num + -(о)- + V + -ник» (1 од.: *двору́шник*), «Num + -(о)- + V + -ач» (1 од.: *першовідкрива́ч*), «Num + -(о)- + V + -н(і)» (1 од.: *дводі́шині*).

Ускладнене синтагматичне СЗ зі СЗ **‘носій ознаки’** мутаційного типу деривації (1 од. у СГ

двѣ). Дериват утворений за схемою «Adv + Par + -i)»

(1 од.: двокоди́хаючи).

Висновки та перспективи. Отже, похідні іменники денумеративного словотворення є носіями дев'ятнадцяти словотвірних значень, реалізованих сто двадцятьма вісьмома словотвірними схемами. Переважають похідні з мутаційним типом деривації (474 од.), рідше – транспозиційним (144 од.), модифікаційним

(110 од.) та міжкатегоріальною транспозицією (9 од.); похідні слова, що неускладнені семантикою словотворчих засобів становлять 42 одиниці. Результати типологізації словотвірної системи української мови в аспекті денумеративного словотворення вагомі для доповнення здобутків основоцентричної дериватології. Перспективи роботи полягають у з'ясуванні словотвірної семантики денумеративів, що належать до інших лексико-граматичних класів слів.

Список використаної літератури

1. Василевич А. Я. Словообразовательные гнезда корней слов со значением мышления в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Киев, 1985. 24 с.
2. Гірняк С. П. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX–XX ст. : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Донецьк, 1999. 23 с. URL: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/10.02.01girnyak.pdf> (дата звернення: 13.09.2022).
3. Голянич М. І. Словотвірні поля коренів зі значенням мовлення в сучасній українській мові : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Київ, 1979. 255 с.
4. Гримашевич Г. І. Відчислівникові адвербіативи в українських діалектах. 2013. С. 65–70. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15099/1/Гримашевич4.pdf>
5. Грещук В. В. *Український відприкметниковий словотвір* : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.
6. Дзеньдзюра Н. І. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Львів, 2010. 17 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10/DNIGPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 22.10.2019).
7. Дияк О. В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 21 с.
8. Думчак І. М. Універбація в українській мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1998. 16 с.
9. Лесюк Н. П. Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1982. 300 с.
10. Лопатин В. В. *Русская словообразовательная морфемика. Проблемы и принципы описания* : монографія. Москва : «Наука», 1977. 316 с.
11. *Нариси з основоцентричної дериватології* : монографія / Грещук В. В., Бачкур Р. О., Джочка І. Ф., Пославська Н. М. ; за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. 348 с.
12. *Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология языка* / за ред. Н. Шведовой. Москва : Наука, 1980. Т. 1. С. 123–453.
13. Степаненко О. К. Семантика і структура словотвірних гнізд із вершинним соматичним компонентом : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 23 с.
14. Тихонов А. Н. *Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка* : курс лекцій. Самарканд: Изд-во Самарканд, ун-та им. А. Навои, 1971. 387 с.
15. Тищенко О. О. Еліптичні субстантиви в новогрецькій мові. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 32. С. 33–36.
16. Харківська О. Відчислівникові деривати в українських говорах Закарпаття. 2013. С. 95–98. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22156/1/Олеся%ХАРЬКІВСЬКА.pdf>
17. Dokulil M. *Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov*. Praha, 1962.

Надійшла до редакції 06 листопада 2022 р.

Прийнята до друку 03 грудня 2022 р.

References

1. Vasilevich, A. Ia. (1985). Word-forming nests of word roots with the meaning of thought in the modern Ukrainian language. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). National Pedagogical Dragomanov University. Kiev [in Russian].
2. Hirniak, S. P. (1999). Structural and semantic organization of word-forming nests with basic verbs of speech in the Ukrainian language of the 19th–20th centuries. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). Vasyli' Stus Donetsk National University. Donetsk. URL: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/10.02.01girnyak.pdf> [in Ukrainian].
3. Holianych, M. I. (1979). Word-forming fields of roots with the meaning of speech in the modern Ukrainian language. (Diss. ... cand. phyll. Sciences). National Pedagogical Dragomanov University. Kyiv [in Ukrainian].

4. Hrymashevych, H. I. (2013). Numeral adverbials in Ukrainian dialects. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15099/1/Гримашевич4.pdf> [in Ukrainian].
5. Greshchuk, V. V. (1995). *Ukrainian adjectival word-formation*. Ivano-Frankivsk : Play [in Ukrainian].
6. Dzendziura, N. I. (2010). Word-forming nests of parametric adjectives. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10/DNIGPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 [in Ukrainian].
7. Dyiak, O. V. (2006). Structural-semantic organization of word-forming nests with roots for the designation of metals. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). Oles Honchar Dnipro National University. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dumchak, I. M. (1988). Univerbation in the Ukrainian language. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
9. Lesiuk, N. P. (1982). Word-forming nests of roots with the meaning of movement in the modern Ukrainian language. (Diss. ... cand. phyll. Sciences). National Pedagogical Dragomanov University. Kiev [in Russian].
10. Lopatin, V. V. (1977). *Russian word-forming morphemic. Problems and principles of description*. Moskva : «Science» [in Russian].
11. Greshchuk, V. V. (Ed.). (2007). *Essays on foundation-centered derivativeology*. Ivano-Frankivsk : Sity NV [in Ukrainian].
12. Shvedova, N. Iu. (Ed.). (1980). *Russian grammar. Phonetics. Phonology. Stress. Intonation. Word-formation. Language morphology*. Moskva : Science, 1, 123–453.
13. Stepanenko, O. K. (2010). Semantics and structure of word-forming nests with a vertex somatic component. (Autoref. diss. ... cand. phyll. Sciences). Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet im. O. Honchara. Dnipropetrovsk.
14. Tikhonov, A. N. (1971). *Problems of compiling a nested word-formation dictionary of the modern Russian language*. Samarkand: Samarkand publishing house, A. Navoi University [in Russian].
15. Tyshchenko, O. O. (2016). Elliptical substantives in Modern Greek. *Linguistic studies*, 32, 33–36 [in Ukrainian].
16. Kharkivska, O. V. (2013). Numerical derivatives in the Ukrainian dialects of Transcarpathia, 95–98. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22156/1/Олесья%ХАРЬКІВСЬКА.pdf> [in Ukrainian].
17. Dokulil M. (1962). *Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov*. Praha. [in Czech].

Submitted November 06, 2022.

Accepted December 03, 2022.

Olha Kostryba, postgraduate student of the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (54 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine); e-mail: olha.husphit@pnu.edu.ua; olyakostryba1993@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2551-5046>

Word-forming semantics of nouns in denumerative word formation

The relevance of the study is determined by the need to take into account the principle aspect in the analysis of the the word-forming system of the modern Ukrainian language. Scientific works testify that the derivatives motivated by noun-, adjective-, and verb-forming bases, which represent the core parts of the language, are considered for the most part.

The purpose of the article is to establish the word-forming semantics of denumeratives – derived nouns grouped according to the nesting principle with vertex numerals belonging to the periphery of the forming base, find out the types of derivation and models of creation.

The analysis was carried out using the structural-semantic method in combination with the use of lexical-semantic transformations.

The onomasiological aspect involves the interaction of a simple motivational base, which is represented by adjectives, nouns, numerals, and verbs, and word-forming means; hence, thirteen word-forming meanings have been established, the carriers of which are simple substantives. The word-forming semantics of compound two- and three-base nouns, motivated by word combinations with subordinating and singly consecutive types of connection, have been determined; the number of word-forming meanings of complex formations is six. The nature of the correlation of the semantics of the formed word with the word-forming means was analyzed, particularly in syntagmatic word-forming meanings complicated by subcategorization and recategorization content, thus the types of derivation of word-forming meanings were established – mutational, modificational, and transpositional. Within each of the nineteen semantic positions of derivative substantives, one hundred and twenty-nine word-forming models were identified, presented in a descending order of their performance.

The interpretation of the noun as a part of speech block in denumerative word formation contributes to the identification of the derivational capacity of the numerals of the modern Ukrainian language, complements the achievements of the principle derivation.

Key words: word-forming nest, denumerative, word-forming meaning, mutation, modification, transposition, syntagmatic derivation
